

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

**“ТИҚХММИ” МТУнинг ҚАРШИ ИРРИГАЦИЯ ВА
АГРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚЎМИТАСИ “ОЛИМА”
УЮШМАСИ**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ
ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА
МАДАНИЯТИ**

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Қарши – 2022

Ушбу тўпламда Марказий Осиё цивилизацияси тизимида қадимги ва ўрта асрлар миграция жараёнлари ва шаҳарсозлик маданияти масалалари, Ўзбекистон тарихи ва маданияти мавзусининг манбашунослиги ва тарихшунослиги, Ўзбекистон археология ва этнологияси муаммолари, Янги Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жараёнларини татқиқ этишдаги инновацион ёндошувлар, Қашқадарё воҳаси тарихи ва бошқа соҳаларга доир масалалар камраб олинган.

Ушбу тўплам кенг жамоатчилик, давр тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар ва талаба ёшларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Г.Э.Мўминова – т.ф.д., профессор. Қарши давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси мудири.

Таҳрир ҳайъати ва аъзолари:

**доц. Н.Холмирзаев
проф. О.Бўриев
проф. Ю.Эргашева
проф. Б.Эшов
доц. Ч.Темирова
доц. А.Пардаев
доц. Б.Аҳмедов
PhD. Д.Шодмонова
PhD. Р.Тўхтаева
PhD. Б.Тошпўлатов
ўқ. И.Жабборова**

Мазкур тўплам Қарши давлат университети Илмий Кенгашининг 2022 йил 13 майдаги 9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинди.

Тўпламга киритилган маълумотларнинг тўғрилиги, стилистик бехатолиги учун муаллифлар масъулдир.

20. Дала ёзувлари. Бегимов Абдувоҳид 1969 йилда туғилган. Фориш тумани, Йўлисой қишлоғи.
21. Дала ёзувлари. Абдуқаюмова Хабиба 1954 йилда туғилган. Зомин тумани, Оқтош қишлоғи.
22. Дала ёзувлари. Абдуллаева Улбозор 1951 йилда туғилган. Зомин тумани, Еттикечув қишлоғи.

**ҚУЙИ ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ДЕҲҚОНЧИЛИК МАДАНИЯТИНИНГ
ЎЗИГА ХОС АНЪАНАЛАРИ
(XIX АСР ОХИРИ-XX АСР БОШЛАРИ)**

*Н.А.Жумаева –Бухоро давлат университети “Бухоро тарихи” кафедраси
катта ўқитувчиси*

XIX асрнинг охири – XX аср бошларида Бухоро, Кармана ва Қоракўл воҳаларини ўз ичига олган Қуйи Зарафшон воҳасида деҳқончилик маданиятининг ўзига хос анъаналари юзага келган. Бу анъаналар авваламбор деҳқончилик техникаси ва меҳнат қуроллари билан боғлиқ бўлган. Бухоро воҳаси аҳолиси ер – сувдан жамоа бўлиб фойдаланишган. Шу билан бирга барча суғориш ариқларини ҳам ҳар йили куз фасли ва эрта баҳорда биргаликда тозалашган. Катта ариқларни қазилар ва тўғон ва дамбалар қуриш ишлари эса оммавий равишда, ҳашар йўли орқали жамоа бўлиб бажарилган. Албатта, бу ишларни амалга оширишда юзлаб – минглаб жамоа аъзолари қўл кучидан фойдаланилган.

Воҳада XX асрнинг бошларига келиб, синфий жамият талаблари асосида ерлар тобора яқка шахсларнинг, яъни йирик ер эгаларининг қўлига ўтиб, уларнинг хусусий мулкига айлана бошлаши билан жамоавий муносабатлар ҳам аста-секин емирила бошланган. Шунга қарамадан, Бухоро амирлигининг бекликларида ҳамда тоғ ва тоғ олди ҳудудларда жамоавий муносабатлар сақланиб қолиши геоҳудудий омил билан боғлиқ. Шу сабабли анҳор ва ариқларни тозалашга жамоа аъзолари ва бойлардан, яъни катта ер эгаларидан алоҳида-алоҳида ҳашарчилар олинган. Ғузур беклигига қарашли Қоракўл қишлоғилик Мулла Давлат, Қодирқўл оқсоқол, Йўлдош амин, Тўрабой, Сувонбойларнинг анча ери бўлган. Улар сув йўлларини тозалаш учун кўпроқ мардикор ёллашган. Воҳага яқин ёки ундан суғориладиган қишлоқлар аҳолиси алоҳида бир жамоани ташкил этган. Табиийки, бу қишлоқ жамоалари яна кичик экин майдонлари ҳам тузган. Уларни воҳанинг бир қанча туманларида “пайкал” деб атаганлар [6].

Анъанага кўра, эрта кўкламда дала ишлари бошланишидан олдин ҳар йили воҳа қишлоқ аҳолиси ўзларининг жамоа ерларига тўпланиб, ораларидан ёши улуг, обрўли ва тажрибали бир кишини оқсоқол қилиб сайлашган. Ушбу йиғинда мироб, доруға, ҳатто сартарош ҳам сайланган. Фақат оилали кишилар ҳисобга оlinиб, пайкалларга бўлинган. Ҳар бир Пайкалга 8 киши (“тан”) кирган [9]. Демак, шу 8 киши пайкалга тааллуқли барча енгил ва машаққатли ишларни амалга оширган. Ариқ ва анҳорнинг узун-қисқалигига қараб пайкаллардан ҳашарчилар олинган. Пайкал аъзолари қатъий тартиб интизом асосида навбати билан сув йўлларини тозалашда қатнашишган.

Пайкалга кирмаган, сув чиқиши қийин бўлган партов ерлар, яъни бўш ерлар «посира», унда ишловчилар “посиракорлар” деб аталган. Посира ерларда ҳосил етиштириш жуда мушкул бўлган. Дастлаб бу ерларга лалмикор экинлар экилиб, қор ва ёмғир суви билан суғорилган. Камдан-кам ҳолларда деҳқонлар ўзларига тегишли ерларни оқар сув билан бир - икки бор суғоришган, яъни бундай ерларга экилган

ҚАРШИ ВОҲАСИДА БОЛА ТАРБИЯСИНИНГ ЭТНОЛОКАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ

Х.Очилова – мустақил тадқиқотчи

Ўзбек халқи ижтимоий ҳаётида бола тарбиясини жамоанинг ўрнисиз асло тасаввур қилиб бўлмайди. Жамоавий анъаналар ўзбеклар миллий менталитетига хос бўлиб, жамиятда одамлар ўртасидаги ўзаро ижтимоий ва маънавий муносабатларни белгиловчи муҳим омил ҳисобланган.

Кўп йиллар давомидаги этнографик тадқиқотларимиз асосида Қарши воҳасида бола тарбиясининг баъзи этнохудудий хусусиятларини айрим жиҳатлари устувор эканлиги аниқланди. Тарихан шаклланган анъаналар, жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий шароит ҳамда табиий-географик омилларга кўра ўзбек оилаларида ўғил болага эҳтиёж юқори бўлиб, буни қуйидаги жиҳатлар билан изоҳлаш мумкин:

Биринчидан, минтақада қадимдан кўп болалиқдан ҳар бир оила ҳамда жамият манфаатдор бўлган. Оилада ўғил бола мавқеининг юқори тутилганлигининг боиси шуки, хўжалик юмушларида ўғил болалар меҳнатидан кўпроқ фойдаланилган, бу оиладаги, умуман, жамоадаги иқтисодий даромаднинг каттагина улушини ташкил этганлиги учун ҳам уларга эҳтиёж катта эди. Минтақанинг баъзи худудларида ер майдони ҳам ўғил болалар сонига қараб тақсимланган;

Иккинчидан, ўзбек халқига хос анъаналар ва миллий урф-одатлар ҳам муҳим омиллардан бири бўлиб, серфарзанд оилалар, айниқса ўғил боласи кўпчилликни ташкил этган оилалар қадрланган, ҳурмат-эътиборга сазовор бўлган, бу ўз навбатида ўғил боланинг жамиятдаги мавқеининг бир мунча баланд эканлиги билан изоҳланган;

Учинчидан, ўзбек оилаларида қизларни эрта турмушга бериш одати ҳам мавжуд бўлиб, табиийки, бу оилада ўғил болага бўлган эҳтиёжни талаб этган. Чунки турмушга чиққан қизларнинг ўрнини жамоада албатта ўғил болалар эгаллаган, ўғил болаларга нисбатан авлод давомчилари ва меросхўрлари сифатида қаралган.

Тўртинчидан, аёлларнинг жамиятдаги ўрни яна шу билан характерланганки, ўзбек аёллари асосан уй ишлари ва бола тарбияси билан банд бўлганлар, бу рўзғор ва дала юмушларида эркаклар меҳнатини кўпроқ талаб этган.

Шунингдек, минтақа қишлоқ жамоаларида қиз бола тарбиясининг этнохудудий хусусиятлари ҳақида тўхталсак, қиз бола ҳаётида жамоадаги аёлларнинг ўрни катта бўлиб, ёшлик пайтидан бошлаб улар онгига одоб-ахлоқли, ҳаёли, иболи бўлиш ва масъулият кўникмалари вужудга келтирилган. Қуръонда ҳам қиз болалар ўғил болалар сингари “илоҳий эҳсон” эканлиги асослаб берилган, улар тарбиясига оид мулоҳазалар шариат ҳукми даражасида амр этилган. Энг аввало қизларга ёшлигидан оилада алла айтиб бешик тебратиш ўргатилган. Доя момо чақалоқни бешикка белаб бўлгач, қизлар навбат билан алла айтиб бешик тебратишган.

Чақалоқни бешикка белаш маросими асосан аёллар ва болалар иштирокида ўтказилиб, бу тантанада кўпинча ёши улух серфарзанд аёллар, қўни-қўшнилар, яқин қариндошлар фаол иштирок этишган. Тантанада болаларнинг ҳам иштирок этиши уларда жамоага уюшиш ҳиссини шакллантирган, чақалоққа узоқ умр, сиҳат-саломатлик, униб ўсиши тиланиб, тез орада даврадаги болалар қаторига қўшилиши ният қилинган. Кайвони аёл онага гўдақни боқиш, чўмилтириш, ҳар хил гигиеник муолажалар қилиш, алла айтишини канда қилмаслик ҳақида ўз билганича маслаҳат берган. Бешик устидан турли ширинликлар сочилиб (“сочалоқ”), жамоадаги болалар

		<i>маконлари қурилиш услуби</i>	
63.	<i>Эргашева С.</i>	<i>Сурхон воҳаси гилам ва гиламчилик тарихидан</i>	239
64.	<i>Очилова О.</i>	<i>Ўрта Осиёда халқ табобатининг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихи</i>	242
65.	<i>Бахрамов Т.</i>	<i>Бухоро амирлиги доирасида кечган этник жараёнларда Қашқадарё воҳаси аҳолисининг иштироки</i>	246
66.	<i>Абдураунов О.</i>	<i>Фарғона водийсида қирғизларнинг ўтроқлашув жараёни</i>	249
67.	<i>Эшмуҳаматов А.</i>	<i>Жиззах воҳа аҳолиси таомномасида сутли маҳсулотларнинг ўрни</i>	252
68.	<i>Жумаева Н.</i>	<i>Қуйи Зарафшон воҳасида деҳқончилик маданиятининг ўзига хос анъаналари (XIX аср охири-XX аср бошлари)</i>	257
69.	<i>Очилова Ҳ.</i>	<i>Қариш воҳасида бола тарбиясининг этнолокал хусусиятлари</i>	263
70.	<i>Бобожонов Ш.</i>	<i>Бухоро зиёратгоҳлари академик В.В.Бартольд нигоҳида</i>	265
71.	<i>Сатторов Н.</i>	<i>Ўзбек халқи этногенезининг шаклланиш жараёни ҳақида тугилган пантуркизм, паниранизм, панисломизм қарашлари</i>	269
72.	<i>Тоштемурова Ҳ.</i>	<i>Аврангзеб Оламгир – буюк бобурий ҳукмдор</i>	275
IV – ШЎҒБА. ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАДҚИҚ ЭТИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР			
73.	<i>Эргашева Ю.</i>	<i>Сотрудничество Узбекистана и Республики Центральной Азии в научной сфере и подготовке научно-педагогических кадров: история и современность</i>	281
74.	<i>Муртазаева Р.</i>	<i>Языковая политика в Узбекистане на современном этапе</i>	286
75.	<i>Ишанходжаева З.</i>	<i>Культура Узбекистана и политика советской власти в 1920-1930 гг.</i>	289
76.	<i>Муминова Г.</i>	<i>История развития основных направлений системы здравоохранения в Узбекистане</i>	295
77.	<i>Сомрликова К., Абдукакаҳхорова Д., Майнонов У.А.</i>	<i>Халқаро майдонда Ўзбекистон нуфузининг ортиб бориши</i>	303
78.	<i>Ёрматов Ф.</i>	<i>Нуронийлар саломатлигини таъминлаш: муаммолар ва ечимлар</i>	306
79.	<i>Васиева Д., Шойқулова Д., Аҳмедова А.</i>	<i>Олий таълимнинг тизимини ислоҳ қилиш – давлатимиз сиёсатининг устувор йўналиши</i>	311
80.	<i>Темирова Ч.</i>	<i>Развитие традиционного народного творчества на селе в условиях независимости</i>	314
81.	<i>Собирова Д.</i>	<i>Янги Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий жараёнларида аёлларнинг иштироки (Андижон вилояти мисолида)</i>	320